

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.4.063.3 + 316.663

О.В. Паскевич, О.С. Зубченко

ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ЗА КОРДОНОМ

Статтю присвячено проблемам соціальної адаптації українських біженців у Німеччині, що мають теоретичне та практичне значення в контексті масштабної російської агресії проти України. Співавтори ставлять за мету визначити, якою мірою успішне оволодіння німецькою мовою сприяє облаштуванню наших земляків, обговорити труднощі та проблеми, що виникають.

Дається визначення соціальної адаптації як процесу і результату активного пристосування індивіда або соціальної групи до вимог та очікувань учасників нової соціальної спільноти. Окремо наголошується на важливій ролі безкоштовних інтеграційних курсів, що дозволяють сформувати навички ділової та розмовної мови для повноцінних соціальних і трудових інтеракцій. Предметом емпіричного дослідження було обрано пізнавальну активність особистості, а його методами – включене спостереження (за участі співавторки статті) та анкетне опитування у групі курсантів з м. Фалькензе.

У ході аналізу зібраної інформації визначено високі показники групової активності та добросовісності респондентів, що свідчить про добру мотивацію та зацікавленість у навчанні. Також майже всі опитувані отримали високі бали за шкалою адаптованості, оскільки вже мають постійне (орендоване або надане безкоштовно) житло, можуть облаштувати побут та впевненіше дивитися у майбутнє. При цьому перешкодою для успішної соціальної адаптації є відсутність роботи у абсолютній більшості респондентів.

Разом з цим умовно високі знання мови зафіксовано лише у чверті, а незадовільні – майже у третини курсантів, адже до вимушеної міграції лише 2 із 16 учасників групи хоча б якось знали німецьку. Це досить неоднозначно впливає на ступінь включення до німецькомовного середовища. З одного боку, українці впевнено спілкуються у найпростіших соціальних ситуаціях та орієнтуються у просторі, але з іншого – нечасто контактують із носіями німецької мови та поки що не можуть долучитися до символічного споживання культурних надбань.

Співавтори доходять висновку, що залучення до мовного простору дозволяє нашим співгромадянам пом'якшити наслідки «культурного шоку», підвищити стресостійкість, краще розібратися, як облаштовано суспільство, в якому вони опинилися. Також відзначається, що на тлі затягування війни важливо не допустити соціальної ізоляції українців у Німеччині. З цією метою доцільно доповнити навчальні програми інтеграційних курсів історичним та культурним компонентами.

Ключові слова: соціальна адаптація, українські біженці, інтеграційні курси, німецька мова, пізнавальна активність

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-116-125

Постановка проблеми: З початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України мільйони українців були вимушені покинути свої оселі та шукати

прихистку за кордоном. Багато із них, особливо жителі Східного регіону, раніше ніколи не виїжджали за межі України та навіть не покидали свою область. Враховуючи екстремальні умови евакуації, під обстрілами, у переповнених потягах або через десятки ворожих блокпостів, із однією торбинкою, до якої немовби помістилося все життя, майже всі українські біженці пережили потужний стрес, до якого додався культурний шок від потрапляння до незвичного соціального середовища.

Таке життєве випробування має як об'єктивну (усвідомлення того, що шлях додому поки що закрито і треба якось прилаштуватися до нових реалій), так і суб'єктивну (поступове засвоєння особистістю норм і цінностей суспільства, де вона опинилася, фактично ресоціалізація) сторони. При цьому успішне освоєння нових статусно-рольових позицій неможливе без опанування мови країни перебування.

Одним із лідерів за кількістю українських біженців стала Федеративна Республіка Німеччина, що прийняла понад 1 млн. наших співвітчизників. "Завдяки великим гуманітарним зусиллям на всіх рівнях - федеральному, земельному, комунальному - ми змогли врятувати багато життів", - наголосила міністерка внутрішніх справ ФРН Н. Фезер (Іванова, 2023). Одним із важливих елементів державної політики соціальної підтримки вимушено переміщених осіб стали державні безкоштовні курси із вивчення німецької мови, які працюють у багатьох регіонах ФРН. Вони виконують кілька важливих соціальних функцій: інтеграційну (сприяння включенню до суспільства), комунікативну (розвиток навичок розмовної та ділової мови для повноцінної участі у соціальних і трудових відносинах), адаптаційну (подолання стресу та розгубленості через залучення до освітнього процесу). Разом з тим постає питання – якою мірою масовість охоплення та тривалість мовної підготовки полегшує входження українців до німецького соціуму.

Мета, завдання, актуальність дослідження. Мільйонам українських біженців, зокрема і одному з авторів цієї статті, довелось звикати до життя в іншій країні. На власному досвіді можемо стверджувати - без розуміння мови людей, серед яких ти живеш, неможливо досягти повного психологічного комфорту. Поступовий перехід на іншу мову стимулює психологічні зміни, трансформацію системи цінностей, ідеалів та мотивації нашої поведінки. Знання мови країни перебування відкриває додаткові можливості для встановлення горизонтальних соціальних зв'язків та вертикальної соціальної мобільності. Все це зумовлює теоретичну (розробка та тестування дослідницького інструментарію), так і практичну (розуміння ефективності роботи федеральної мовної інституції) актуальність теми дослідження та мету нашої статті – визначити як впливає системне вивчення німецької мови на процес соціальної адаптації українських біженців у ФРН.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерес до проблем соціальної та культурної адаптації ми можемо спостерігати у працях багатьох зарубіжних дослідників. Першопроходцем у цьому напрямі був О.Конт з його ідеями про спосіб дій та спосіб роздуму (коли, говориш вже німецькою, але думаєш ще українською) (Капитонов, 2008, с. 143-144). Г. Спенсер трактував адаптацію як кооперацію, вміння окремих індивідів знаходити своє місце у соціальному чи виробничому процесі (перші 200 слів, що допомагають влаштуватися на роботу) (Спенсер, 2019), а М.Вебер розглядав її як невід'ємний елемент загальної раціоналізації (при отриманні громадянства треба складати іспит на знання державної мови, щоб соціальні дії за твоєї участі були максимально ефективними) (Борисов, 2020).

Представники Чиказької школи соціології У.Томас та Ф.Знанецький у відомій роботі «Польський селянин у Європі та США» переконливо доводять, що соціальна адаптація відбувається через засвоєння соціального досвіду та переживання людиною соціальних цінностей, які є значущим для його оточення. І дійсно, як відомо, один із

найкращих способів засвоїти мову – це постійна розмовна практика, а стимул до її вивчення – можливість професійного зростання, підвищення соціального статусу чи особистісного самоствердження (Найдьонов, 2016). У своїй знаменитій формулі AGIL Т. Парсонс наголошує на важливій ролі адаптації у відтворенні суспільної структури через єдину для всіх систему значень та смислів (Хуткая, с. 169). Чим більше ми розуміємо мову – тим краще розбираємося у суспільстві, в якому опинилися.

Соціокультурні та соціально-психологічні аспекти соціальної адаптації стали предметом наукового пошуку українських дослідників – В.Плюща (соціокультурна адаптація мігрантів) (Плющ, 2021), А. Лобанової (феномен соціальної мімікрії) (Лобанова, 2004), А.Камбура (введення до цієї проблематики соціальних працівників) (Камбур, 2012), О.Злобіної (життєві стратегії особистості у кризовому суспільстві) (Злобіна, 2001). І.Галецької (психологічні аспекти соціальної адаптації) (Галецька, 2003), О.Донченко (поняття адаптаційного неврозу) (Донченко, 1999), Н.Ходорівської (адаптаційні ресурси людини у повсякденному житті) (Ходорівська, 2004) та багатьох інших авторів, що працювали як над розробкою власних концепцій, так і над узагальненням зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна адаптація - це процес і результат активного пристосування індивіда або соціальної групи до вимог та очікувань учасників нової або зміненої соціальної спільноти (Щудло, 2016). Ми можемо адаптуватися до нового колективу, сусідів, при звичаюватися до нової дислокації нашого місця роботи або модної марки кави. Проте особливо гостро питання соціальної адаптації стоїть для тих, хто за короткий період часу опиняється у абсолютно іншому середовищі, де немає нічого зрозумілого та знайомого. Розтлумачуючи такий стан «культурного шоку» К.Оберг, пише, що кожна культура має безліч символів соціального оточення, як вербальних, так і невербальних (жестів, міміки) способів спілкування, за допомогою яких ми орієнтуємося та діємо в ситуаціях повсякденного життя, і що наш духовний світ залежить від цих сигналів, багато з яких ми навіть не усвідомлюємо. Коли вся ця невидима система вільної орієнтації в світі раптово стає неадекватною в умовах нової культури, людина відчуває глибоке нервово-потрясіння (Тарасюк, 2011, с. 234).

Російська агресія проти України стала серйозним викликом для Німеччині в аспекті дипломатичної, військової та гуманітарної підтримки. Адже число біженців з України вже у багато разів перевищило кількість наших співгромадян, які проживали у ФРН до війни. Життєво важливим завданням для мінімальної адаптації новоприбулих є опанування німецькою мовою хоча б на мінімальному рівні.

Проведення масштабного емпіричного дослідження за проблематикою статті ускладнюється відсутністю точних відомостей про кількість, розміщення та соціально-демографічний склад українців у Німеччині та обмеженими ресурсами авторів статті. Саме тому об'єктом спостереження було обрано малу групу наших земляків, що навчаються на інтеграційних курсах у м. Фалькензе, та застосовано комбінацію методів включеного спостереження (співавторка статті навчається у цій групі) та анкетного опитування. Спостереження проводилось під час занять у січні – березні 2023 року 4 рази на тиждень по 3 години.

До складу групи входили 16 жінок та 1 чоловік віком від 22 до 70 років, які мали досить різний професійний досвід в Україні – від медпрацівників до ІТ-фахівців. Всі респонденти попередньо закінчили стартові курси німецької мови і вже мали спілкуватися нею хоча б на мінімальному рівні.

Предметом нашого дослідження було визначено пізнавальну активність курсантів, формування якої залежить в першу чергу від рівня інтелектуального та психологічного розвитку особистості, її життєвого досвіду, знань, інтересу до

навчання, а також від способу подачі навчального матеріалу. Ми виділили кілька емпіричних індикаторів цього показника: активність під час групової роботи у класі (кількість запитань до викладача, активність у відповідях на запитання до групи, зацікавленість у ефективному виконанні групових завдань); рівень добросовісності (частота відвідувань занять, готовність до занять, якість виконання домашнього завдання); загальний рівень адаптованості (влаштованість побуту, наявність постійної роботи, спілкування поза українською громадою); загальна оцінка рівня володіння німецькою мовою.

Кожна із позицій оцінювалась по шкалі від 0 до 5 балів.

Активність під час групової роботи (середній показник – 4). Активність соціальна (від лат. *activus* - діяльний) - характеристика способу життєдіяльності соціального суб'єкта, що полягає у свідомій спрямованості його дій на перетворення соціальних умов відповідно до актуальних потреб, інтересів, цілей та ідеалів, у реалізації соціальних ініціатив, участі у вирішенні соціальних проблем, формуванні у себе необхідних соціальних якостей[11]. Стимулом для вивчення німецької мови є необхідність успішної інтеграції до нової спільноти. Включене спостереження показало, що понад половина курсантів працюють дуже активно, але Ніна із Харкова та Оксана із Києва залучені до групової динаміки недостатньо активно, що може обумовлюватися як індивідуально-психологічними особливостями (темперамент, характер), так і наявністю певних комунікативних бар'єрів через попередній життєвий досвід.

Рівень добросовісності (середній показник – 4,9), з одного боку, вказує на високу мотивацію здобувачів мовної освіти, а з іншого – на важливість проходження короткотермінових стартових курсів, де всі, хто не хотів по-справжньому вчитися, вже відсіялися. Разом з тим, очевидно, що серед менш підготовленої аудиторії ці показники можуть бути на порядок нижчими. Важливо зазначити, що в курсантів немає настільки щільного контролю за виконанням домашніх завдань, як, скажімо, у школі чи університеті. Немає такого критерію, як оцінювання роботи за будь-якою шкалою. Цей показник залежить лише від суб'єктивної мотивації та зацікавленості курсантів.

Рівень адаптованості (середній показник – 4), що вказує на успішність соціальної адаптації особистості та характеризує процеси соціальної ідентифікації, особливості стилю соціальної взаємодії, виражається через засвоєння соціальних ролей у певній групі (гендерних, статусних, комунікативних тощо), а також поза нею (етнокультурні традиції). Важливу роль у цьому процесі відіграють предмети матеріальної та об'єкти духовної культури, через які створюються специфічні умови існування, відмінні від тих, що у нас на Батьківщині. У такий спосіб формується міжкультурна компетентність, що має когнітивний (пізнавальний процес, вивчення розмовної та писемної мови, логічне, інтуїтивне, креативне мислення), поведінковий (уміння застосовувати набуті знання мови у різних ситуаціях) та мотиваційний (чітке розуміння того, як допоможе знання німецької у соціальній чи професійній активності, сформованість настанов на оволодіння мовою) (Ручка, 2019, с. 251-252). Всі учасники спостереження, окрім Тетяни із Кривого Рогу, отримали «четвірки» та «п'ятірки», оскільки вже мають постійне житло, можуть потрохи облаштовувати свій побут та більш впевнено дивитися у майбутнє. Проте варто розуміти, що йдеться лише про первинний рівень адаптації, своєрідну «соціальну акліматизацію», від якої ще досить далеко до повноцінної суспільної інтеграції.

Загальна оцінка рівня володіння мовою (середній показник – 3). Важливо зазначити, що це є виключно суб'єктивною оцінкою побутового рівня німецької, у межах щоденних комунікаційних потреб мігранта. Проте разом із розширенням меж його активності, вони також зростатимуть. Умовно високі знання мови ми зафіксували

лише у чверті учасників спостереження, а відверто незадовільні – майже у третини курсантів. Нічого страшного у цьому немає, адже минула лише чверть курсів, а за умов відповідального навчання, освоєння мови під час трудових інтеракцій та налагодження навіть мінімальних соціальних контактів у німецькомовному середовищі справи підуть набагато швидше.

У ході анкетного опитування, що відбувалося наприкінці березня 2023 року, ми більш ретельно досліджували різні критерії соціальної адаптації: порівняльне володіння мовою, можливості працевлаштування та отримання постійного житла, німецька у повсякденному житті та ступінь долучення до споживання благ культури.

Більшість респондентів відзначили, що на початку майже не знали німецької. Лише дві жінки із Східної України трохи володіли мовою країни перебування. Також відомо, що жінка із Харкова, ще перебуваючи в Україні, пройшла курси німецької мови та отримала сертифікат за рівнем А2. За час, що минув, учасники опитування дещо покращили свої знання, а найбільшим прогресом можна вважати той факт, що більшість із них практично в повному обсязі стали розуміти оточуюче німецькомовне середовище,

Як свідчить досвід багатьох українських біженців, знання мови не є стовідсотковою запорукою успішного працевлаштування. Для отримання високооплачуваної нефізичної роботи велике значення має кваліфікація, підтвердження українського диплому у ході спеціальної процедури, що вимагає досконалого знання німецької мови. Саме тому для більшості українських біженців, без відмінної німецької, лишається досить обмежений вибір вакансій - клінінг та ресторано-готельний бізнес (помічники на кухні та офіціанти). З власного досвіду роботи на кухні одного з кафе Берліну, співавторка статті може сказати, що це дуже важко та, на жаль, не дуже цінується роботодавцем. Ось чому із 16 респондентів лише одна жінка із Харкова мала постійну роботу асистентом вчителя у німецькій школі. Подібна трудова невлаштованість – це вкрай тривожний показник, адже якщо з часом у ФРН зміниться політична кон'юнктура та уряд почне зменшувати допомогу українцям, то багато наших співвітчизників можуть опинитися практично без засобів для існування. Щоб запобігти цьому, вже зараз потрібні певні зусилля з боку української дипломатії та, можливо, спільні програми Європейського Союзу із дотування робочих місць для вимушених переселенців.

Повсякденність можна визначити як впорядковану сукупність соціальних явищ та процесів, які постійно повторюються у житті людини, стають для неї звичайними та набувають автономії соціальних інститутів, до яких спочатку належали. Аналізуючи конфігурацію сприйняття повсякденності, А.Шюц акцентував увагу на тому, як складається у людей картина світу, виходячи з їхніх прагнень, сподівань та реакцій на певні події. Велику роль у окресленні змісту та меж повсякденності відіграє наша поведінка, адже спочатку ми переживаємо соціальний світ як певне поле дій і лише згодом – як об'єкт мислення (Шюц, 1988). У свою чергу переживання світу неможливе без мови – значущих символів (якщо скористатися термінологією Дж. Міда), через які передаються його значення. У повсякденному світі ми прагнемо максимально типізувати і значення у формі буденних дій, звичок, шаблонів поведінки та інтерпретації різних ситуацій, що значно прискорює соціальні інтеракції та полегшує наше життя.

Включення до повсякденності передбачає, що мова країни тимчасового перебування стає невід'ємною частиною нашого життя. Це реалізується через використання мови при здійсненні найпростіших соціальних взаємодій та вміння «чути» навколишній соціальний простір. У ході опитування з'ясувалося, що найчастіше респонденти спілкуються німецькою у магазинах, транспорті, лікарнях та школах, де,

очевидно, навчаються їхні діти, що свідчить про готовність до подальшої суспільної інтеграції. Також в українців майже не виникає проблем із розумінням вуличних вказівників, дорожніх знаків, вивісок, біг-бордів та гучного зв'язку в громадських місцях. Окрім цього, половина курсантів має регулярний комунікаційний контакт з носіями німецької мови, як правило, кілька разів на тиждень. Звичайно, цього замало, але позитивним є вже сам факт, що українці не залишаються у мовному гетто, а намагаються мірою сил та можливостей інтегруватися до повсякденного світу нової країни.

Не менш важливе значення для успішної мовної інтеграції у сучасному світі має розвиток культурних компетентностей. Культурну компетентність визначають як комплекс набутих рис здатностей, знань, умінь і ціннісних орієнтацій, які надають людині можливість вільно брати участь у культурі, проявляти відповідну активність, інтерніалізувати цінності, норми і смисли (Ручка, 2019, с. 253). Європейські рамки компетентностей, які було визначено у 2006 р. Європейською Радою та Європарламентом, охоплюють вісім ключових компетентностей, які передбачають реалізацію наступних знань і умінь: спілкуватися рідною мовою, спілкуватися чужою мовою, бути обізнаним в інформаційній сфері, володіти математичними і основними науково-технічними знаннями і навичками, вміти навчатися, вміти користуватися соціальними і громадськими можливостями, бути ініціативними і підприємливими; бути культурно усвідомленими і креативними (Рекомендації, 2006).

Як бачимо, одне із чільних місць у цьому переліку посідає знання мови, завдяки якому ми можемо читати газети та книжки, ходити на вистави та в кіно, дискутувати у соціальних мережах, поширювати різні ідеї тощо. На жаль, на цьому шляху значного прогресу українські біженці поки що не досягли. Лише 2 із 16 респондентів намагаються дивитися телебачення та Ютуб, як мінімум раз на місяць, а літературу, періодику та сайти новин німецькою не читає майже ніхто. На цьому тлі стає очевидним ще одне важливе завдання інтеграційних курсів – не просто допомогти українцям сформувати мінімальний словниковий запас для найпростіших соціальних та побутових інтеракцій, але й запобігти культурній маргіналізації та ізоляції наших співвітчизників.

Виходячи із сказаного вище, ми дійшли таких **висновків**. По-перше, для українських біженців освоєння мови країни перебування є дуже важливим інструментом соціальної адаптації та ресоціалізації, усвідомлення та прийняття нових життєвих реалій та соціально-статусних позицій. Включення до мовного простору дозволяє нашим співгромадянам пом'якшити наслідки «культурного шоку», підвищити стресостійкість, краще розібратися, як облаштовано суспільство, в якому вони опинилися. По-друге, велике значення для успішної інтеграції українців до німецького суспільства відіграють безкоштовні курси, організовані у рамках відповідних державних програм. Методично правильно побудоване мовне середовище допомагає оволодіти не лише усною мовою, але й основами граматики, що дозволяє поліпшити становище наших співгромадян на ринку праці. Проте вже зараз очевидна необхідність змістовного розширення програми навчання від виключно лінгвістичної до соціокультурної складової. Адже на тлі затягування війни надзвичайно важливо не допустити геттоїзації українців та зробити все, щоб вони відчували себе повноцінною частиною німецького соціуму. По-третє, комплекс проведених емпіричних досліджень свідчить про порівняно високі показники активності, добросовісності курсантів та їхньої соціальної адаптації у Німеччині. Проте за цим криються і серйозні проблеми – відсутність роботи, рідкі контакти з носіями мови, майже повна виключеність із німецькомовного культурного простору. Запорукою їхнього вирішення може стати

лише системна державна політика та активна співпраця Урядів ФРН та України задля підтримки людей, які втратили все через підступну російську агресію.

Бібліографічний список

Борисов, Р. 2020. Макс Вебер і сучасність: модернізація, раціоналізація, легітимація. Український соціологічний журнал. Вип. 24 С. 14-22. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2020-24-02>

Галецька, І. 2003. Самоефективність у структурі соціально-психологічної адаптації. *Вісник Львівського університету. Сер. "Філософські науки"*. Вип. 5. С. 433–442

Донченко Е., Овчаров А. 1999. Адаптационный невроз социума как следствие управленческого кризиса. *Социология: теория, методы, маркетинг*. №1. С. 173 – 190.

Злобіна О.Г., Тихонович В.О. 2001. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. [Київ.: Стилос, 2001.

Іванова, О., Шепелева, А. 15.02.2023. Німеччина прийняла понад мільйон українських біженців. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/nimeccina-prijnala-ponad-miljon-ukrainskih-bizenciv/a-64705743> (дата звернення: 12.04.2023).

Камбур, А.В. 2012. Соціальна адаптація особистості. Чернівці: «Золоті литаври»

Капитонов, Э.А. 2000. История и теория социологии: учебное пособие для вузов. Москва : "Издательство ПРИОР".

Лобанова, А.С. 2004. Феномен соціальної мімікрії. Київ: Інститут соціології НАН України.

Найдьонов, О.Г. 2016. Значення соціокультурного розуміння соціогенезу в американській соціально-філософській думці для сучасного постіндустріального суспільства. *Актуальні питання філософії та соціології*. Вип. 13. С. 38-42.

Плющ, В.А. 2021. Соціокультурна адаптація мігрантів: концептуалізація, етапи та їхня динаміка. *Актуальні питання філософії та соціології*. Вип. 31. С. 58-68 DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.1004>

Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" (2006). Рекомендація 2006/962/ЄС від 18 грудня 2006 р 2006/962/ЄС. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text, дата звернення 18.04.2023

Ручка, А.О., Танчер, В.В. 2019. Компетентність як чинник міжкультурної комунікації в глобалізованому світі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. Вип. 3. С. 247–256 DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.3.2019.159127>

Спенсер, Г. 2019. Соціологія як предмет вивчення. *Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності)*. За ред. Л.Й. Гуменюка. У 2-х т. Т.1. Львів: ЛьвДУВС. С. 71-93.

Тарасюк, І.В. 2011. Культурний шок як один із чинників адаптації та реадaptaції мігрантів до нового соціокультурного середовища. *Психологічні перспективи*. Вип. 17. С. 232-240.

Туленков, М.В., Вербецька, Т.О. 2016. Активність соціальна. *Велика українська енциклопедія*. Режим доступу: https://vue.gov.ua/Активність_соціальна, дата звернення: 12.04.2023.

Ходорівська, Н. 2004. Ситуаційні негативи повсякдення та адаптивні ресурси людини. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. № 4. С. 140-157.

Хуткая, С. 2007. Социальная адаптированность личности: концептуализация понятия. *Социология: теория, методы, маркетинг*. № 2. С. 164–175.

Шюц, А. 1988. Структура повседневного мышления. Пер. с нем. *Социологические исследования*. №2. С. 129-137.

Щудло, С.А., Волович, В.І. 2016. Адаптація соціальна. Велика українська енциклопедія. Режим доступу: [https://vue.gov.ua/Адаптація соціальна](https://vue.gov.ua/Адаптація_соціальна), дата звернення: 12.04.2023.

References

Borysov, R. 2020. Maks Veber i suchasnist: modernizatsiia, ratsionalizatsiia, lehitymatsiia. [Max Weber and Modernity: modernization, rationalization, legitimation]. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal*. Vyp. 24: 14-22 [in Ukrainian].

Donchenko E., Ovcharov A. 1999. Adaptacionnyj nevroz sociuma kak sledstvie upravlencheskogo krizisa. [Adaptation neurosis of society as a consequence of the management crisis]. *Sociologiya: teoriya, metody, marketing*. №1: 173 – 190 [in Russian].

Haletska, I. 2003. Samoefektyvnist u strukturi sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii. [Self-efficiency in the structure of socio-psychological adaptation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Ser. "Filosofski nauky". Vyp. 5: 433-442 [in Ukrainian].

Hutkaya, S. 2007. Socialnaya adaptirovannost lichnosti: konceptualizaciya ponyatiya. [Social adaptability of the individual: conceptualization of the concept]. *Sociologiya: teoriya, metody, marketing*. № 2: 164–175 [in Russian].

Ivanova, O., Shepeleva, A. 15.02.2023. Nimechchyna pryiniala ponad milion ukrainskykh bizhentsiv. [Germany has adopted over a million Ukrainian refugees] [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/nimeccina-prijnala-ponad-miljon-ukrainskih-bizenciv/a-64705743>

Kambur, A.V. 2012. Sotsialna adaptatsiia osobystosti. [Social adaptation of the personality]. Chernivtsi: «Zoloti lytavry» [in Ukrainian].

Kapitonov, E.A. 2000. Istoriya i teoriya sociologii: uchebnoe posobie dlya vuzov. [History and theory of the sociology: textbook for universities]. Moskva : "Izdatelstvo PRIOR" [in Russian].

Khodorivska, N. 2004. Sytuatsiini nehatyvy povsiakdennia ta adaptyvni resursy liudyny. [Situational negatives of everyday life and adaptive resources of a person]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*. № 4: 140-157 [in Ukrainian].

Lobanova, A.S. 2004. Fenomen sotsialnoi mimikrii. [The phenomenon of social mimicry]. Kyiv: Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Naidonov, O.H. 2016. Znachennia sotsiokulturnoho rozuminnia sotsiohenezu v amerykanskkii sotsialno-filosofskii dumtsi dlia suchasnoho postindustrialnoho suspilstva. [The importance of socio-cultural understanding of sociogenesis in American socio-philosophical thought for modern post-industrial society]. *Aktualni pytannia filosofii ta sotsiologhii*. Vyp. 13: 38-42 [in Ukrainian].

Pliushch, V.A. 2021. Sotsiokulturna adaptatsiia mihrantiv: kontseptualizatsiia, etapy ta yikhnia dynamika. [Sociocultural adaptation of migrants: conceptualization, stages and their dynamics]. *Aktualni pytannia filosofii ta sotsiologhii*. Vyp. 31: 58-68 [in Ukrainian].

Rekomendatsiia Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS) "Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia". 2006. [Recommendation of the European Parliament and the Council (EU) "On core competences for lifelong learning"]. Rekomendatsiia 2006/962/IeS vid 18 hrudnia 2006 r 2006/962/IeS [in Ukrainian]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text,

Ruchka, A.O., Tancher, V.V. 2019. Kompetentnst yak chynnyk mizhkulturnoi komunikatsii v hlobalizovanomu sviti. [Competence as a factor of intercultural communication in the globalized world]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*. Vyp. 3: 247–256 [in Ukrainian].

Shchudlo, S.A., Volovych, V.I. 2016. Adaptatsiia sotsialna. [The social adaptation]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. [in Ukrainian]. Retrieved from [https://vue.gov.ua/Адаптація соціальна](https://vue.gov.ua/Адаптація_соціальна)

Shyuc, A. 1988. Struktura povsednevnogo myshleniya. [The structure of everyday thinking]. (Trans. in German). *Socis*. № 2: 129-137. [in Russian].

Spenser, H. 2019. Sotsiologhiia yak predmet vyvchennia. [Sociology as a subject of the study]. *Sotsiologhiia: Khrestomatiia (vid pershodzherel do suchasnosti)*. L.Humeniuk, Ed. U 2-kh t. T.1. Lviv: LvDUVS. S. 71-93 [in Ukrainian].

Tarasiuk, I.V. 2011. Kulturnyi shok yak odyz chynnykiv adaptatsii ta readaptatsii mihrantiv do novoho sotsiokulturnoho seredovyshcha. [Cultural shock as one of the factors of adaptation and readaptation of migrants to the new socio-cultural environment]. *Psykhologichni perspektyvy*. Vyp. 17: 232-240 [in Ukrainian].

Tulenkov, M.V., Verbetska, T.O. 2016. Aktyvnist sotsialna. [The social activity]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. [in Ukrainian]. Retrieved from https://vue.gov.ua/Активність_соціальна

Zlobina O.H., Tykhonovych V.O. 2001. Suspilna kryza i zhyttievi stratehii osobystosti. Public crisis and life strategies of personality]. Kyiv.: Stylos, 2001 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.04.2023

O. Paskevych, O. Zubchenko

LEARNING THE GERMAN LANGUAGE AS A METHOD FOR SOCIAL ADAPTATION OF UKRAINIAN REFUGEES ABROAD

The article is devoted to the problems of social adaptation of Ukrainian refugees in Germany, which have theoretical and practical significance in the context of large-scale Russian aggression against Ukraine. The co-authors aim to determine to what extent the successful mastery of the German language contributes to the settlement of our compatriots, to discuss the difficulties and problems that arise.

Social adaptation is defined as the process and result of active adaptation of an individual or social group to the requirements and expectations of the participants of a new social community. The important role of free integration courses, which allow to form business and conversational language skills for full-fledged social and labor interactions, is emphasized separately. Cognitive activity of the individual was chosen as the subject of empirical research, and its methods included observation (with the participation of the co-author of the article) and a questionnaire survey among a group of cadets from the city of Falkenze.

During the analysis of the collected information, high indicators of group activity and conscientiousness of the respondents were determined, which indicates good motivation and interest in learning. Also, almost all respondents received high points on the scale of adaptability, since they already have permanent (rented or provided for free) housing, can arrange their lives and look to the future more confidently. At the same time, an obstacle to successful social adaptation is the absence of work for the absolute majority of respondents.

At the same time, conditionally high knowledge of the language was recorded only in a quarter, and unsatisfactory - in almost a third of the cadets, because before the forced migration, only 2 out of 16 group members knew German at least somehow. This has a rather ambiguous effect on the degree of inclusion in the German-speaking environment. On the one hand, Ukrainians confidently communicate in the simplest social situations and navigate in space, but on the other hand, they rarely come into contact with German speakers and cannot yet participate in the symbolic consumption of cultural heritage.

The co-authors conclude that involvement in the language space allows our fellow citizens to mitigate the consequences of «culture shock», increase stress resistance, and better understand how the society in which they find themselves is organized. It is also noted that

against the background of the protracted war, it is important to prevent the social isolation of Ukrainians in Germany. For this purpose, it is advisable to supplement the educational programs of integration courses with historical and cultural components.

Key words: *social adaptation, Ukrainian refugees, integration courses, German language, cognitive activity.*

УДК 316.334.54

О.І. Ширяєва, О.С. Зубченко

ОБРАЗ ДОМУ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Статтю присвячено проблемам сприйняття образу дому за часів широкомасштабної російської агресії, масової вимушеної еміграції з України та переселень всередині країни, що мають як теоретичну, так і практичну актуальність. Дослідник ставить собі за мету провести порівняльний аналіз уявлень про образ дому в філософській, соціологічній та психологічній літературі, спроектувати ці теоретичні підходи на українські реалії.

Автор визначає «образ дому» як багатовимірне поняття, що містить значення, символи та оцінки, пов'язані із нашою біографією, часом проживання у певному місці, особливостями первинної та вторинної соціалізації, індивідуального та групового травматичного досвіду. Відзначається, що із початком війни уявлення про дім змінилося не лише у тих, хто назавжди або тимчасово покинув рідну оселю, але й практично в усіх жителів України.

У статті констатується, що значний евристичний потенціал для вивчення соціальної адаптації наших військовослужбовців, що повертатимуться додому після перемоги, має феноменологічна концепція «життєвого світу» Е.Гуссерля та А.Щюца. У той же час цивілізаційна концепція О.Шпенглера дозволяє пояснити варварську поведінку російських загарбників на території України та сутність встановленого ними окупаційного режиму. Разом з тим теорії М. Хайдеггера та М. Бубера допомагають зрозуміти мотиви людей, які ризикуючи життям себе та своїх близьких, не бажають евакуюватися із території, де тривають активні бойові дії.

Автор доходить висновку, що кожна із розглянутих концепцій дому описує різні аспекти просторового буття людини – від екзистенційного до екологічного, по-своєму характеризує труднощі та обмеження життєвих ситуацій, до яких потрапляють українці у пошуках кращої долі. При цьому дім поступово втрачає географічну локалізацію і асоціюється вже не стільки із конкретною адресою, скільки із можливостями свободи, самовираження та приватності людини у його просторі.

Ключові слова: *дім, образ дому, життєвий світ, приватність.*

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-25-125-132

Постановка проблеми. «У гостях добре, а вдома краще», - говорить прислів'я. Адже з давніх-давен дім відігравав надзвичайно важливу роль у житті людства, символізуючи єдність простору та кровно-родинних зв'язків, батьківщину, зручне та затишне місце, стабільність та можливість повернутися до свого коріння.

Фраза «мій дім – це...» може мати різні закінчення, залежно від історичного часу, особливостей соціальної структури суспільства, соціально-економічного та культурного розвитку. Для когось рідний дім – маленька хатинка у лісі, картонна